

CUESC

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Центр українсько-європейського наукового співробітництва

Всеукраїнське науково-педагогічне
підвищення кваліфікації

КРИЗОВА ПСИХОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ІНТЕРВЕНЦІЇ

1 вересня – 12 жовтня 2025 року

¹²⁵⁶
1996
LIHA-PRES

¹²³³
Львів – Торунь
Liha-Pres
2025

СУЧАСНИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС ЩОДО ПОНЯТЬ «ЕКСТРЕМАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ» ТА «КРИЗОВА ПСИХОЛОГІЯ»

Маруховська-Картунова О. О.

кандидат філософських наук, доцент,

завідувач секції суспільних наук,

професор кафедри іноземних мов та загальноосвітніх дисциплін

Університет економіки та права «КРОК»

м. Київ, Україна

Актуальність наукового дискурсу сучасної вітчизняної психологічної літератури щодо визначення понять «екстремальна психологія» та «кризова психологія» полягає в тому, що на сьогоднішній день існує багатоманітність різних підходів щодо визначення та інтерпретації цих понять, розкриттю сутності яких й присвячено дане дослідження.

Серед вітчизняних підручників і навчальних посібників на особливу увагу заслуговують два перших видання саме з екстремальної (2007) та кризової (2010) психології, написаних колективом авторів Національного університету цивільного захисту України (НУЦЗУ) за загальною редакцією професора О.В. Тімченка, в яких детально висвітлюються основні поняття і загальні проблеми сучасної екстремальної та кризової психології [1, 2]. Окрім цього, багато цікавого матеріалу міститься у навчальному посібнику таких авторів, як: І.І. Приходько, О.С. Колесніченко, О.В. Тімченко та ін. (2016) «Психологія екстремальної діяльності» [3]. Найбільш вагомим внеском у дослідження теоретичних та практичних проблем сучасної екстремальної психології можна вважати новітній навчальний посібник «Екстремальна психологія» М.О. Сови, С.О. Деніжною та С.С. Митрофановою, який нещодавно (2023) був виданий Державним податковим університетом в м. Ірпінь [4].

Значний науковий інтерес становить монографія за загальною редакцією В.П. Садкового та О.В. Тімченка під назвою «Актуальні дослідження в сучасній вітчизняній екстремальній та кризовій психології» (2017), видавництва вже згаданого НУЦЗУ [5]. До речі, важливо підкреслити, що цей Національний університет цивільного захисту України (НУЦЗУ) є засновником з 2007 року та видавцем наукового журналу «Проблеми екстремальної та кризової психології» (виходить 2 рази на рік) категорії «Б», який входить до Переліку фахових видань України зі спеціальності «Психологічні науки» [6]. Принагідно відзначимо, погоджуючись з О.В. Тімченко, що є підстави

стверджувати про виникнення Харківської наукової школи екстремальної юридичної психології [7, с. 462].

Надзвичайно корисною для автора при написанні цих тез стала новітня навчально-методична література у вигляді конспектів лекцій, практикумів та навчально-методичних посібників з теоретичних та практичних проблем екстремальної та кризової психології [8, 9, 10].

У сучасному науковому дискурсі поняття «екстремальна психологія» та «кризова психологія» є предметом активного аналізу та осмислення з огляду на виклики сьогодення, зокрема широкомасштабну російсько-українську війну, соціальні потрясіння та збільшення кількості надзвичайних ситуацій. Вітчизняні дослідники пропонують різні підходи до трактування цих понять залежно від теоретичної школи, сфери застосування та дослідницьких завдань.

Особливу увагу в науковому просторі України займає позиція професора О.В. Тімченка, який зробив вагомий внесок у *становлення екстремальної та кризової психології як окремого науково-практичного напрямку*. В першому розділі «Предмет, задачі та методи екстремальної психології» у своєму підручнику «Екстремальна психологія» (2007) він вперше формулює розгорнуте визначення екстремальної психології як «науково-практичного розділу психології, який вивчає психологічні закономірності діяльності особистості при виникненні надзвичайних обставин та ситуацій, пов'язаних з підвищенням професійним ризиком, безпекою для життя та здоров'я, та розробляє науково обґрунтовані заходи психологічного забезпечення професійної та функціональної надійності працівників екстремальних професій при виконанні задач в умовах, що потребують граничної мобілізації фізичних, психологічних та моральних якостей особистості. Виділення екстремальної психології як окремого науково-практичного розділу психологічної науки пов'язано з особливими морально-правовими аспектами діяльності працівників екстремальних професій в ризико-небезпечних ситуаціях службової діяльності» [1, с. 9].

На відміну від визначення О.В. Тімченка «екстремальної психології», М.О. Сова, С.О. Деніжна та С.С. Митрофанова у своєму навчальному посібнику трактують екстремальну психологію як «науково-практичну галузь психологічної науки, що вивчає психологічні закономірності функціонування психіки (у межах психічної норми) та діяльності людини в змінених умовах існування (незвичних, екстремальних, небезпечних), а також вплив факторів підвищеної інтенсивності, які становлять безпосередню вітальну загрозу для людини, зокрема під час виникнення надзвичайних обставин та екстремальних ситуацій, пов'язаних з підвищеним професійним ризиком, безпекою для життя та здоров'я» [4, с. 10]. Важливо зазначити, що на

думку вказаних авторів, екстремальна психологія як самостійний напрям психологічного знання виникла наприкінці ХХ ст. та пройшла у своєму становленні та розвитку три періоди та чотири етапи. Згідно з цією періодизацією, сьогодні відбувається третій період комплексного розвитку та процес інституалізації наукових знань з екстремальної психології (створюються підручники, навчальні посібники та монографії, формуються освітні стандарти та освітні програми у галузі підготовки фахівців; відкриваються нові спеціалізації) [4, с. 18].

Найбільш суттєвим внеском у дослідження теоретичних та практичних проблем сучасної кризової психології є визначення поняття «кризова психологія», яке сформулював один із провідних фахівців у сфері кризової та екстремальної психології в Україні проф. О.В. Тімченко у своєму навчальному посібнику «Кризова психологія» (2010), написаних колективом авторів Національного університету цивільного захисту України (НУЦЗУ) за його загальною редакцією. В межах психологічної науки відбулося виникнення нового наукового напрямку – кризової психології, яка є відносно новою сферою психологічної практики, але такою, що інтенсивно розвивається. «Кризова психологія – це галузь професійної діяльності, яка має на меті визначення психологічних особливостей життєвої ситуації та індивідуальності людини або групи, внесення позитивних змін у процес взаємодії між ними і профілактику небажаних форм поведінки для найбільш повного розкриття сутнісних сил людини» [2, с. 6].

Також слушне визначення поняття «кризова психологія» дає Атаманчук Н.М. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри кризової психології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка у своєму конспекті лекцій «Кризова психологія» (2023), стверджуючи, що це «галузь професійної діяльності, яка вивчає особливості поведінки особистості в ситуації кризової події чи катастрофи, стратегій подолання невизначеності життєвого шляху, внутрішньо-особистісні механізми та програми психологічної допомоги і підтримки» [8, с. 6]. Заслуговує на увагу розгорнутий аналіз теоретико-методичних аспектів викладання «кризової психології» як навчальної дисципліни, зроблений Атаманчук Н.М. в науковій статті «Навчальна дисципліна «Кризова психологія» у системі професійної підготовки фахівців з кризової психології» [11], а також основні завдання та напрями підготовки фахівців з кризової психології.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що підготовка компетентних фахівців з екстремальної та кризової психології на сьогоднішній день в Україні є надзвичайно необхідною та важливою у кризових та екстремальних умовах широкомасштабної російсько-

української війни для надання психологічної допомоги у відновленні психічного здоров'я людей, які пережили будь-які травматичні події. Саме тому навчальні дисципліни «Екстремальна психологія» та «Кризова психологія» мають бути обов'язковими освітніми компонентами в освітніх та освітньо-професійних програмах спеціальності «Психологія».

Література:

1. Екстремальна психологія : підручник / за заг. ред. проф. О. В. Тімченка. К. : ТОВ «Август Трейд», 2007. 502 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Avtorskyi_kolektyv/Ekstremalna_psykholohiia.pdf
2. Кризова психологія : навчальний посібник / за заг. ред. проф. О. В. Тімченка. Х. : НУЦЗУ. 2010. 401 с. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/2069/1/kryzova.pdf>
3. Психологія екстремальної діяльності : навчальний посібник / І. І. Приходько, О. С. Колесніченко, О. В. Тімченко та ін. / за заг. ред. проф. І. І. Приходька. Х. : НА НГУ, 2016. 571 с. URL: https://books.ndcnangu.co.ua/knigi/posib_psykholohiia_ekstr_diialn_2016.pdf
4. Сова М. О., Деніжна С. О., Митрофанова С. С. Екстремальна психологія : навчальний посібник. Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. 346 с. URL: <https://ir.dpu.edu.ua/bitstreams/28ecffdc-4175-42bc-8867-e8435f48df18/download>
5. Актуальні дослідження в сучасній вітчизняній екстремальній та кризовій психології : монографія / за заг. ред. В. П. Садкового, О. В. Тімченка. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2017. 777 с. URL: https://books.ndcnangu.co.ua/statti_NDL_3/4.Prihodko_NUCZU_2017.pdf
6. Проблеми екстремальної та кризової психології. *Науковий журнал категорії «Б» фахове видання України зі спеціальності «психологічні науки»* / Національний університет цивільного захисту України. URL: <http://dcpp.nuczu.edu.ua>
7. Тімченко О. В. Харківська наукова школа екстремальної юридичної психології: історія становлення та перспективи розвитку. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 28. С. 462–466. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnivs_2004_28_88
8. Атаманчук Н. М. Кризова психологія: Конспект лекцій. Навчальний посібник для студентів спеціальності 053 «Психологія». Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2023. 142 с. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/23203>

9. Голев С. В. Теорія і практика екстремальної психології. Практикум Методичні рекомендації. Херсон : ІПІС ХДУ, 2014. 92 с. URL: <https://f.eruditor.link/file/1385215/>

10. Психологія екстремальних та кризових ситуацій: навчально-методичний посібник для студентів за спеціальністю «Психологія» / Романовський О. Г., Черкашин А. І., Грень Л. М. та ін. Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2022. 356 с. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/1d5e065d-5d49-418f-8869-a84286ba92b7/content>

11. Атаманчук Н. М. Навчальна дисципліна «Кризова психологія» у системі професійної підготовки фахівців з кризової психології. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. 2023. № 4. С. 51–55. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.4.10>. URL: <http://psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/256/337>

КРИЗОВА ІНТЕРВЕНЦІЯ ЯК ПЕРША ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА У ТРАВМУЮЧИХ СИТУАЦІЯХ

Марченко О. Г.

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціології та психології
Навчально-науковий інститут № 5*

*Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Помічено, що в часи війни психологічна проблематика динамічно змінюється від гострих реакцій на події сьогодення до актуалізації не розв'язаних у минулому проблем, які набувають ознак кризи на тлі зниження ресурсного стану людини та зменшення її фізичного та морально-психологічного потенціалу, внаслідок чого людина втрачає здатність вирішувати особистісні питання [1]. Це спонукає психологів, психотерапевтів, консультантів шукати комплексні ефективні методи невідкладної психологічної допомоги.

Практикою доведено, що дієвим методом подолання шкідливих наслідків психотравмуючої ситуації як пролонгованої в часі травмуючої події, що містить реальну або потенційну загрозу виникнення психогенних захворювань, соціальної дезадаптації тощо, є кризова інтервенція (від лат. *Interventio* – втручання, втручатися). За своєю суттю кризова інтервенція є невідкладною емоційною допомогою